

SZUROMI Szabolcs

MEGJEGYZÉSEK A COLLECTIO CANONUM ANSELMII LUCENSIS III. KÖNYVÉNEK NÉHÁNY RÓMAI JOGI RÉSZLETET TARTALMAZÓ 90. KÁNONJA KAPCSÁN

Alphons M. Stickler a legjobb gregoriánus joggyűjteménynek nevezte kézi-könyvében Luccai Szent Anzelm kánongyűjteményét.¹ Ebben a gyűjteményben, amelynek első változata valamikor 1081. és 1083. között került összeállításra, nemcsak olyan szövegrészleteket találunk, melyek különböző egyházi szerzőktől származnak,² hanem néhány római jogi kánont is. A teljes gyűjtemény 'A' recenziója összesen 33 római jogi kánont tartalmaz.³ Huszonkettő a *Codex Iustinianus-t* idézi, három a *Novellae*-ből, hat a *Codex Theodosianus*-ból, egy a *Constitutiones Sirmundianae*-ből egy pedig az *Institutiones*-ből (V. 46) vesz át részleteket. Következésképpen Anzelm nem használja a *Digesta*-t. Ezek a szövegek, a *Codex Theodosianus*-ból és a *Constitutiones Sirmundianae*-ből származó részletek kivételével, valószínűleg közvetlenül kerültek be az egyes római jogi forrásokból Anzelm gyűjteményébe.⁴ Azonban ha megvizsgáljuk Nagy Szent Gergely pápa (590-604) leveleit, amelyek a gyűjtemény legnagyobb egységes anyagát alkotják, feltűnik a III. könyv 90. kánonjában⁵ egy hivatalos levél „Johannus defensorus”-nak címezve,⁶ amely szintén néhány római jogi töredéket tartalmaz. Ezek a következők: C. 1. 3. 10;⁷ Nov. 123. 21;⁸ Nov. 123. 19.⁹ Gergely pápának ezt levélrészletét megtaláljuk a *Polycarpus*-ban is¹⁰ (II 11. 3 [703]),¹¹ továbbá

¹ STICKLER, A., *Historia iuris canonici Latini. Institutiones academicae. I. Historia fontium* (Studia et textus historiae iuris canonici 6), Taurini 1950. 170.

² Vö. SZUROMI, Sz.A., „The Rules concerning Bishops in the 'Anselmi collectio canonum' -Source and Discipline” in *Folia Canonica* 3 (2000) 173-183.

³ SZUROMI, Sz.A., *A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok az Anselmi collectio canonumban* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae IV/1), Budapest 2000. 202-205.

⁴ Vö. SZUROMI, Sz.A., „The Rules concerning Bishops” 179.

⁵ *Commonitorium papae Gregorii Johanni defensori, qualiter agere debeat de quibusdam episcopis iniuste dampnatis et de presbyteris quibusdam, et cetera.* Gregorius, commonitorium Johanni defensori eunti Hispaniam.

⁶ Vö. *Regesta Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, ed. JAFFÉ, P. -WATTENBACH, G. curaverunt LOEWENFELD, S. [JL]-KALTENBRUNNER, F.[JK]-EWALD, P.[JE], I. Lipsiae 1885.² JE 1912 (1530) -a. 603 Aug.- „Iohannem defensorem, in Hispaniam proficiscentem, quo modo presbyteri cuiusdam, et Ianuarii, episcopi Malacitani, et Stephani episcopi et Comitoli gloriosi tractet causas tribus scriptis, et capitulari et exemplo legis (ubi Novellarum et Constitutionum multa capitula inserit) et formula sententiae, secundum quam Iohannes postea iudicet, docet.”

⁷ Vö. KRUEGER, P. (ed.), *Codex Iustiniani* (Corpus iuris civilis II), Berolini 1906. 19.

⁸ Vö. SCHOELL, R. (ed.), *Novellae* (Corpus iuris civilis III), Berolini 1906. 609-610.

⁹ Vö. SCHOELL, R. (ed.), *Novellae*, 608-609.

Chartres-i Ivo¹² három gyűjteménye közül kettőben: a *Decretum*-ban (Ivo D 6. 343) és a *Panormia*-ban (Ivo P 4. 82), illetve a *Decretum Gratiani*-ban is (C. 2 q. 1 c. 7).¹³ A négy említett gyűjtemény a levél rövidebb változatát közli. Míg a *Polycarpus*-ban és Ivonál olvasható szöveg befejeződik a róma jogi rész előtt, addig a C. 2 q. 1 c. 7 csak a Novellae-ből származó részleteket hagyja el. Így a 45. levél kánongyűjteményekben megtalálható leghosszabb formáját a *Collectio Canonum Anselmi Lucensis* tartalmazza. Hozzá kell tennünk, hogy a III. könyv 90. kánonja nem csak az 'A' recenzió anyagába tartozik bele, hanem véleményünk szerint részét képezi azoknak az alap kánonoknak, amelyek a gyűjtemény legkorábbi változatát alkották és mindegyik recenzióban megtalálhatók.¹⁴

1. Gergely pápa római szenátor családban született 540 körül. 572/573-ban már Róma prefektusa és a római szenátus elnöke,¹⁵ így nyilvánvaló, hogy kellően alapos ismeretekkel rendelkezik a római jogról.¹⁶ Vezetési stílusában Jusztiniánusz császár volt a példaképe, ennél fogva uralkodási ideje alatt felhasználta a római jog nyújtotta lehetőségeket az egyházszervezet és az egyházi intézmények megerősítésére (vö. pápai kancellária).¹⁷

A 45. levél töredékéből is egyértelműen kiténik, hogy Gergely pápa közvetlenül használja a jusztiniánuszi gyűjteményeket írásához, mivel az idézett szövegek, annak ellenére, hogy tartalmilag és szerkezetileg meglehetősen bonyolultak, mégis szinte teljesen megfelelnek a római jogi kritikai kiadásnak. I. Gergely pápa számára kiemelten fontos volt a római tekintély, mint külső jog alkalmazása, amikor a klerikusok vádolhatóságának az eseteiről kellett beszélnie.¹⁸ Ehhez a helyzethez nagyon hasonlít VII. Gergely pápa ideje, amikor a pápának az Egyház belső függetlenségét kellett megvédenie a világi hatalommal szemben.

2. Anselm gyűjteményének teljes III. könyve a klerikusok vádolásának eseteivel foglalkozik, különös tekintettel a presbiterekre és a püspökökre. A püspök szerepe a klerikusok megvádolásakor döntő fontosságú volt, amint az tisztán kiténik a III. könyv 1., 2., 6., 12., 13., 23., 26., 30., 35., 42., 43., 58., 81., 106. és 107. kánonjából. A III. könyv más kánonjai a püspök megvádolásának feltételeiről beszélnek, ilyenek: 32., 51., 59., 60., 61., 62., 73., 76., 88. és 90. kánonok. Egyértel-

¹⁰ Vö. ERDŐ, P., *Die quellen des Kirchenrechts* (Adnotationes in ius canonicum 23), Frankfurt am Main 2002. 96-97.

¹¹ Vö. HORST, U., *Die Kanonessammlung Polycarpus des Gregor von S. Grisogono. Quellen und Tendenzen* (MGH Hilfsmittel 5), München 1980. 119.

¹² Vö. ERDŐ, P., *Die quellen des Kirchenrechts*, 98-100.

¹³ FRIEDBERG, A. (ed.), *Corpus Iuris Canonici*, Lipsiae 1879. I. coll. 439-442.

¹⁴ Vö. SZUROMI, Sz.A., „Some observations concernig whether or not *BAV Vat. lat. 1361* is a text from the Collection of Anselm of Lucca” in *Ius Ecclesiae* 13 (2001) 693-715. különösen 707.

¹⁵ PIETRI, L. (ed.), *Les Église d'Orient et d'Occident (432-610)* [Histoire du Christianisme 3], Paris 1998. 841-842.

¹⁶ Vö. ULMANN, W., *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, London 1972. 51-53.

¹⁷ ULMANN, W., *A Short History of the Papacy*, 52, 57-58.

¹⁸ Vö. DUCHESNE, L., *L'Église au VIe siècle*, Paris 1925. 540-548.

műen láthatjuk ezekből a kánonokból, hogy az Egyház (ebben az esetben a püspök) illetékes eljárni a klerikusok és a keresztény világiak fegyelmi ügyeiben. Ezt az illetékességet az ókor végén és a korai középkorban a püspök az egyházmegyei zsinaton gyakorolta.¹⁹ A III. könyv 90. kánonja azért is jelentős, mivel a püspököknek ezt a jogát világi törvényhozói tekintéllyel (vö. római jogi részletek) igyekszik alátámasztani.

Az illetékesség kérdése azonban ennél jóval összetettebb. Érdemes összehasonlítani a III. könyv 23. kánonjának summariumát magával a kánon tartalmával. A summarium megtiltja a laikusoknak a klerikusok vádolását. A szöveg második mondata így hangzik: *Clericum vero quemlibet nemo in publico examinare presumat nisi in ecclesia*.²⁰ Itt semmilyen utalást nem találunk a püspöki tekintélyre, de a világi bírói fórumra sem. Azaz a mondat mindössze annyit jelent, hogy klerikust senki se vádoljon nyilvánosan (in publico). Egyetlen egy kivétel lehetséges, amikor a vád „az Egyházban” hangzik el (in ecclesia). Ez jelentheti az ügy világi bíróság elé vitelének tilalmát, de még mindig nincs kapcsolatban a püspök személyével. Természetesen, ha a vád ismertetése az Egyházon belül történik, úgy az eljárás a püspök jelenlétében zajlik, azonban a summarium nem erről beszél. Ez a kánon a gyűjtemény pszeudo-izidori hamis anyagához tartozik. Ha összehasonlítjuk az Anzelmnél található részletet a *Decretales Pseudo-Isidorianae*-ben olvasható kánon teljes szövegével, érthetővé válik számunkra a részlet valódi jelentése. A kánon eredetileg a klerikusok világiak által történő vádolását tiltja,²¹ ahogy azt Anzelm summariumában is láttuk. Itt említjük meg, hogy a III. könyv 106. kánonja, ami a főképp római jogi anyagot tartalmazó *Constitutiones Sirmondianae*-t idézi, szintén kifejezetten elutasítja a püspök, illetve minden más klerikus világi bíróság elé való idézésének lehetőségét.²² Hozzá kell tennünk, hogy ez a szakasz megtalálható a *Codex Theodosianus*-ban is, amely így külső elismerését adja az Egyház által hangsúlyozott normának. Ugyanezt az elvet figyelhetjük meg, ha egy pillantást vetünk a *Decretum Burchardi Wormatiensis* VI. könyvének 21. kánonjára, amely a klerikusok világi bíróság előtt, klerikusok által történő vádolását tilalmazza.²³ Az illetékes tekintély ebben az esetben, a szent rend fokozatától függően, a püspök, vagy a presbiterek kollégiuma az archidiaconussal együtt.²⁴

Ha tovább lépünk a *Collectio Anselmi Lucensis* III. könyv 26., Eusebius pápának (310) tulajdonított kánonjára, megérthetjük Anzelmnak az Egyház függetlenségére irányuló törekvését. A III. könyv 23. kánonjával együtt ez a kánon egy lényeges alapelvről beszél: *belső problémákat és vitákat ne vigyenek világi bíróságok elé*. Érthető tehát, hogy Luccai Anzelm miért választotta a pszeudo-izidori kánonokat, amelyek többek között a pápai hatalom megerősítését szolgálták, de egyúttal az Egyház belső életébe való világi befolyás csökkentésére is irányultak, különös tekintettel a püspökökkel szembeni világi perekre.²⁵ A 26. kánon szövege a püspök személyét védi²⁶ és lehetetlenné teszi a világi bíróság elé idézését.²⁷ Ez

¹⁹ Vö. IMBERT, J., *Les temps Carolingiens (741-891). L'Église: Les Institutions* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident V/1), Paris 1994. 108-109., 138-141.

²⁰ THANER 128.

természetesen nem azt jelenti, hogy a klerikusok semmilyen fórum előtt nem vádolhatók, hiszen erre az Egyházon belüli illetékes fórum a püspök, akinek feladata meghallgatni a panaszokat és döntést hozni a klerikusok ügyében, amint arról a III. könyv 30. kánonja is beszél.²⁸ Nagy Szent Gergely pápa itt utasítja *Romanus*-t, Szicília védőjét, a klerikusok ellen benyújtott keresetek kivizsgálására. Amennyiben világiak vagy klerikusok támadnák a püspököt, lehetősége van az ügy kivizsgálására. Ha meggyőződött arról, hogy az állítások igazak, kérje fel a feleket, hogy

²¹ Cap. II. In qua et consensus subscriptione omnium constitutum est, ut nullus laicus crimen clerico audeat inferre, et ut presbiter non adversus episcopum, non diaconus adversus presbiterum, non subdiaconus adversus diaconum, non acolitus adversus subdiaconum, non exorcista adversus acolitum, non lector adversus exorcistam, non ostiarius adversus lectorem det accusationem aliquam, et non dampnetur presul nisi in septuaginta duobus testibus. Neque praesul summus a quoquam iudicetur, quoniam scriptum est: Non est discipulus super magistrum. HINSCHIUS, P. (ed.), *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angliranni*, Lipsiae 1863. (repr. Aalen 1963).

²² Summarium: Ut episcopi et ceteri ordines ecclesiastici ad publicas leges non pertrahantur.

²³ Ut nullus clericus ad iudicem saecularem alium clericum accusare, aut ad causam dicendum trahere quocunque modo praesumat: sed omne negotium clericorum, aut in episcopii sui, aut presbyterorum cum archidiaconi praesentia fiuiatur. Quod si quisque clericus hoc implere distulerit, si iniurio fuerit, una minus XL ictus accipiat. Si vero honorator, triginta dierum conclusione multetur. *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, ed. I.-P. MIGNE, I-CCXXI, Lutetiae Parisiorum 1844-1864. CXL. col. 912.

²⁴ Itt jegyezzük meg, hogy Magyarországon a korai Árpád-korban (XI-XII. sz.) egyes jogesetekben az egyházi bíróság tovább küldte az ügyet a világi bíróságnak, különösen súlyos ügy esetében. vö. BÓNIS, GY., „Az egyházi bíráskodás fejlődése a Mohács előtti Magyarországon” in BÓNIS GY., *Szentszéki regezták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon* (Jogtörténeti Tár 1/1), Budapest 1997. 621-658. különösen 624-627.

²⁵ ERDŐ, P., *Die quellen des Kirchenrechts*,

²⁶ Summarium: Ut nec laici nec hi, quoscumque saeculi leges non admittunt, episcopos vel clericos accusare presumant. THANER 129.

²⁷ De accusationibus clericorum, super quibus mandastis, scitote a tempore apostolorum in hac sancta urbe servatum esse, accusatores et accusationes, quas exteras <exterae> consuetudinum leges non asciscunt, a clericorum accusatione submotas. Similiter laicos non accusasse episcopos hactenus observatum et constitutum est, quia eiusdem non sunt conversationis et oppido eis quidam infesti existunt, quippe cum vita et secreta eorum a laicorum actibus debent esse remota, nec ab his impeti debeant quorum castitatem et gravitatem nolunt imitari, maxime cum nec eos in suis volunt recipere accusationibus. (...) Talia enim et his similia sancti patres providentes pericula laicos saeculo militantes ab accusatione sacerdotum prohibere, similiter servos et libertos atque censibus publicis et privatis subiugatos omnesque infames ab eadem tergiversatione submoverunt. Non enim oportet, ut permittantur carnales spirituales persequi nec sceleribus irretitos vel saeculo militantes episcopos infamare vel lacerare au crimen opponere. Nam si hoc apostoli aut successores eorum permitterent, perpauca remansissent, qui Domino in sacerdotali ordine militassent. Idcirco et nos sequentes patrum vestigia pro salvatione servorum Dei, quascumque ad accusationem personas leges publicae non admittunt, his impugnandi alterum et nos licentiam submovemus, et nullae accusationes a iudicibus audiantur ecclesiasticis quae legibus saeculi prohibentur. Quapropter illi, quibus indita est ad unguem polita perfectio, talia silere debent, ita ut nec mutilentur nec preponantur, nec illi qui aut in fide catholica aut inimicitia suspecti sunt ad pulsationem predicatorum admittuntur, quia veritatem professionis infidelitas et inimicitia impedire solet. Nec illi credendi sunt admittendi, qui aliorum sponte crimina confitentur, et ideo replicanda est sollicitate veritas, quam sponte prolata in illis vox habere non potest; hanc diversis cruciatibus e latebris suis religiosus tortor exigere debet, ut dum poenis corpora solvuntur, quae gesta sunt fideliter et veraciter. THANER 129-130.

²⁸ Summarium: Ut si laicus contra clericum causam habeat, episcopum adcat. THANER 131.

válasszanak bírakat.²⁹ Gergely pápának ez a rendelkezése különbözik az előzőekben ismertetett pszeudo-izidori kánonoktól. A következő kánon (III. könyv 31. kánon), újból pszeudo-izidori szöveget közöl Fabianus pápának (236–250) tulajdonítva, és szintén lehetőséget nyújt a püspök megvádolására, azonban ez csak a dogmatikai eltévelyedés esetére terjed ki. Valójában ez is sajátosan pszeudo-izidori értelmezés. Az anzelmi változat a következő: *Si enim a fide deviaverit episcopus, erit corrigendus prius secreta a subditis; quod si incorrigibilis, quod absit, apparuerit, tunc erit accusandus a primate suo ad sedem apostolicam.*³⁰ A pszeudo-izidori pedig: *Si enim a fide deviaverit episcopus, erit corrigendus prius secreta a subditis; quod si incorrigibilis, quod absit, apparuerit, tunc erit accusandus ad primates suos aut ad sedem apostolicam.*³¹ Az anzelmi változat előírja az alárendelték számára feljebbvalójuk helyreigazítását zárt körben, az Újszövetség tanításának megfelelően. Ha ennek nyomán nem áll be változás teológiai nézeteiben, úgy saját primásának a feladata az Apostoli Szentszék tájékoztatása. A pszeudo-izidori változat két illetékes tekintélyről beszél, a primásról és az Apostoli Szentszékéről. Az alacsonyabb rangú klerikusok mindkét illetékest tájékoztathatják. Minket leginkább az az alapvető különbség foglalkoztat, ami Gergely pápa és Fabianus pápa levele között fenn áll. Gergely pápa levele nem tett említést dogmatikai tévedésről, illetve egy világi tekintélyt nevezett meg a vizsgálat lefolytatására. Úgy tűnik számunkra, hogy Gergely pápa nem olyan bűnökről beszél, amelyek a teológia tárgyát érintik. A III. könyv 90. kánonja belső egyházi ügyet érintő büntetésekről beszél és annak illetékes fórumául a püspököt tünteti fel. Logikus tehát a következtetésünk, hogy a III. könyv 30. kánonja ezzel szemben olyan súlyos esetekre vonatkozik, amelyek világi, és nem egyházi tekintélyt, vagy törvényt sértettek meg.

A III. könyv 31. kánonja, amelyet Luccai Szt. Anzelm szerkesztett meg, elhagyva a pszeudo-izidori változat egy rövid szakaszát, erősíti a Szentszék tekintélyét. Tisztán láthatjuk tehát a gregoriánus reform gondolkodási módját, amely a püspökök kihágásaival szemben minden hatalmat a pápának tart fenn. Nagy Szent Gergely pápa, az általa jól ismert római jogi technikát alkalmazta az Egyház autonómiájának megvédésére. Felhasználta világi tekintélyek segítségét, amikor az ügy nem belső egyházi kérdést érintett, de a döntési jogot fenntartotta a pápai tekintély számára. I. Gergely pápa intézkedései öt évszázaddal később újra fontos szerepet kaptak a gregoriánus reform értelmezési horizontjában.

²⁹ (...) Si quis vero vel clericus vel laicus contra episcopum causam habuerit, tunc te interponere debes, ut inter eos aut ipse cognoscas aut certe te ammonente sibi iudices eligant. Nam si sua unicuique episcopo iurisdicatio non servantur, quid aliud agitur, nisi ut per nos, per quos ecclesiasticus custodiri illic ordo debuit, confundatur? THANER 131.

³⁰ THANER 132.

³¹ HINSCHIUS 166.